

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема адекватної психодіагностики за своїм віком порівнюється з віком існування самої цивілізації. Завжди в людській практиці була необхідність прогнозування поведінки, для якої, у свою чергу, необхідні уявлення про риси особистості та конкретні засоби їх вимірювання. Зараз потреба в якісному психодіагностичному інструментарії є усталеною в зв'язку з масштабами застосування практичної психології, де з проблемами психодіагностики обов'язково стикається будь-який фахівець, який проводить психологічне емпіричне дослідження. Відповідно, потрібні та актуальні розробки на практичному та теоретичному рівні.

Серед праць зарубіжних науковців, у яких проаналізовано теорії психологічної діагностики, слід назвати передусім дослідження таких авторів, як Г. Айзенк, А. Анастасі, Р. Вітцлак, П. Клайн, Л. Кронах, Я. тер Лаак та інші. Вагомий внесок у становлення методологічної бази психодіагностики становлять роботи вітчизняних психологів Л. Ф. Бурлачука, О. А. Бодальова, В. К. Гайду, В. П. Захарова, С. Д. Максименка, Ю. Б. Максименка, В. І. Похилько, О. П. Саннікової, В. В. Століна, О. Я. Чебикіна, О. Г. Шмельова та інших. При цьому більшістю як зарубіжних, так і вітчизняних науковців підкреслюється, що сучасний стан досліджень в галузі психологічної діагностики не можна визнати задовільним, оскільки він не відповідає вимогам психодіагностичної практики і потребам розвитку самої психологічної науки. Зокрема, Л. Ф. Бурлачук і Є. Ю. Коржова вважають, що методичне забезпечення психодіагностики істотно випереджає її теоретичний рівень.

А. В. Фурман також вказує на недостатню визначеність концептуального апарату психодіагностики та невиправдане звуження практичної психодіагностики до „визначення діагнозу” без урахування життєвої ситуації. Саме тому одним з перспективних напрямів подолання даної проблеми є психосемантика як засіб створення більш цілісного опису феноменів, що вивчаються.

Цей аспект актуальності посилюється тим, що практики схильні оперувати «референтним значенням» психодіагностичних понять, тобто підміняють вкладене авторами методик значення своїми суб'єктивними, часто примітивними уявленнями. Через зневагу до можливостей диференціальної психології в поясненні походження і розвитку індивідуальних відмінностей виникають розбіжності у визначенні понятійного апарату психодіагностики, а посилення на концепції особистості, які нібито можуть пояснити отримані результати, стають декларативними.

Таким чином, психодіагностика стикається з дифузним вживанням її основних понять, унаслідок неопрацьованості ряду важливих теоретичних питань. Тому вирішення завдань психодіагностичної практики вимагає подальшої розробки її безпосередньої основи – спеціальної конкретно-наукової теорії. Визначена актуальність та недостатня вивченість окресленої проблематики у теоретичному та практичному плані зумовили вибір теми дисертаційного дослідження „Психосемантика як чинник розробки психодіагностичних методик”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася в межах комплексної планової теми „Теоретичні та методологічні

основи становлення особистості психолога в системі фахової підготовки” кафедри теорії і методики практичної психології (номер державної реєстрації №0109U000192). Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол № 6 від 31.01.2008 р) та узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 23.02.2010 р.). Автором досліджувалися такі аспекти комплексної теми, як можливості розвитку професійної самосвідомості психологів та методологічний аналіз професійної діяльності психодіагноста.

Мета дослідження – розробка та апробація тесту, головним чинником створення якого є психосемантичне реконструювання його вимірювального конструкту в свідомості досліджуваних.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз провідних концепцій значення в сучасній психології, лінгвістиці й психосемантиці та сформулювати основні підходи до дослідження проблеми значення у власному науковому доробку.

2. Проаналізувати методологічні принципи та конкретні емпіричні методи аналізу значень і обґрунтувати комплекс психодіагностичних методик, найбільш адекватних для реконструкції семантичного простору вимірювального конструкту.

3. Здійснити реконструкцію семантичного простору вимірювального конструкту і створити завдання тесту на основі його аналізу.

4. Перевірити психометричні показники та валідність тесту, що розробляється, і зіставити їх з аналогічними показниками «оригінального» тесту, що розроблений за традиційною технологією.

Об'єкт дослідження: система (семантичний простір) імпліцитних значень, що визначають психологічний зміст вимірювального конструкту психодіагностичної методики в свідомості досліджуваних.

Предмет дослідження: вимірювальний конструкт опитувальника в семантичному просторі універсального семантичного диференціалу досліджуваних.

Гіпотеза: тест-опитувальник, що розроблений з урахуванням даних психосемантичного аналізу значення вимірювального конструкту, матиме більшу валідність та кращі психометричні показники, ніж розроблений за «традиційною» технологією тест – за рахунок більшої адекватності конструкту психічній реальності.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення теорії діяльності (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв та ін.), концепції «Образу Світу» О. М. Леонтьєва, яка розвивається сучасними дослідниками в галузі психосемантики (О. Ю. Артем'єва, В. Ф. Петренко, В. І. Похилько, В. П. Серкін, С. М. Симоненко, О. Г. Шмельов та ін.), теоретичні положення загальної і генетичної психології, що розкривають закономірності розвитку особистості та її суб'єктивного відображення (С. Л. Рубінштейн, С. Д. Максименко, О. П. Саннікова, Б. Й. Цуканов та ін.), уявлення про психодіагностику як специфічну галузь мислєдіяльності та методологування (Г. П. Щедровицький,

А. В. Фурман), концепція «вимірної індивідуальності» (Л. Ф. Бурлачук, Є. Ю. Коржова), принципи системного підходу (І. Пригожин, В. Ганзен та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було застосовано комплекс теоретичних (аналіз наукової літератури, узагальнення, системний аналіз та інтерпретація літературних даних, структурно-функціональне моделювання) та емпіричних (тестування, аналіз змісту завдань, реконструкція семантичного простору, групова формалізація емпіричних даних) методів. На методичному рівні, для перевірки критеріальної валідності опитувальника, що розроблявся, застосовувалися такі психодіагностичні методики, як колірний тест М. Люшера (адаптація Л. М. Собчик); Шкала емоційної збудливості (адаптація опитувальника SEA В. Брайтвайта, виконана О. О. Рукавишниковим). Для реконструкції семантичного поля понять, що презентують вимірювальний конструкт розробленої методики, використовувався універсальний семантичний диференціал, запропонований В. П. Серкіним. На першому етапі емпіричного дослідження застосовувався опитувальник «Прогноз-2» як конкретний зразок «оригінального» тесту, що розроблений за традиційною технологією.

Для побудови моделі семантичного простору вимірювального конструкту тесту, що розроблявся («Прогноз-3»), використовувався факторний аналіз, для перевірки його валідності та надійності – порівняльний і кореляційний статистичний аналіз, за допомогою комп'ютерної програми Statistica 5.5.

Дослідницько-експериментальна робота проводилася на базі збірної пункту Донецького обласного військового комісаріату. На різних етапах у дослідженні брали участь понад 300 призовників, юнаків 18-20 років з середньою освітою. Крім того, на етапі формалізації факторної моделі брали участь експерти-психологи, викладачі ВНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше доведена ефективність та важливість застосування реконструкції психосемантичного простору вимірювального конструкту для створення психодіагностичних методик, що є засобом зближення «вимірної» та психічної реальності; визначено, що психометричні показники тесту, розробленого на основі аналізу системи значень вимірювального конструкту, набагато вище, ніж у методик, розроблених в традиційний спосіб; виділено об'єкти-поняття для реконструкції семантичного простору вимірювального конструкту «нервово-психічна стійкість» у призовників («Напружена ситуація», «Небезпечна ситуація», «Інші люди»); розкрито їх психологічний зміст на основі створення та інтерпретації факторних моделей; встановлено високу діагностичну цінність завдань тесту, що розроблені за запропонованою технологією і представляють «семантичний блок» методики, за рахунок неочевидності значень відповідей для досліджуваних, що знижує вплив соціальної бажаності на відповіді;

уточнено та конкретизовано положення про принципи та етапи реконструкції семантичного простору, доповнено знання про теоретичні основи створення психодіагностичних методик, зокрема положення про продовження декомпозиції вимірювального конструкту створенням його моделі засобами психосемантики;

подальший розвиток отримали наукові уявлення про адекватність теоретичного аналізу вимірювального конструкту тесту та принципи практичного створення методики, що їм відповідні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в апробації конкретної технології розробки валідних та високонадійних психодіагностичних тестів, а також в створенні надійної та валідної психодіагностичної методики для виявлення нервово-психічної стійкості «Прогноз-3», яка може бути використана у професійно-психологічному відборі військовослужбовців.

Результати роботи були впроваджені у навчально-виховний процес Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (довідка № 184/01 від 31.01.2011р.), Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 600/02 від 03.12.2011р.), використані у роботі Донецького обласного військового комісаріату (довідка № 214 від 18.01.2012р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Особистісні та ситуативні детермінанти поведінки та діяльності людини» (Донецьк, 2008), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні технології в екстремальних видах діяльності» (Донецьк, 2008), на II Міжнародному освітньому форумі «Особистість в єдиному освітньому просторі» (Запоріжжя, 2011), Всеукраїнській науковій конференції «Смисловий простір та розвиток особистості» (Донецьк, 2009), Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті: духовний розвиток дитини» (Київ, 2011), Науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Сучасна молодь та психологічна наука» (Донецьк, 2011). Результати дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (Одеса, 2009-2011).

Публікації. Основний зміст та результати роботи відображено в 6 наукових статтях, що опубліковані у фахових виданнях України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг 206 сторінок. Основний зміст викладено на 176 сторінках. Ілюстративний матеріал представлений в 7 таблицях і 5 малюнках. Робота містить 2 додатки на 3 сторінках. 17 сторінок займає список використаних літературних джерел (215 найменувань, з них – 6 на іноземних мовах).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано гіпотезу і завдання дослідження, розкрито методологічну і теоретичну основу, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні проблеми аналізу значення» проаналізовано сучасний стан психодіагностики як галузі науки і як

практичної сфери, а також з'ясовано основні підходи до вивчення проблеми значення.

Провідні фахівці в галузі психодіагностики визначають її сучасний стан як кризовий, що характеризується неадекватним випередженням теоретичних розробок емпіричними. Це ускладнюється проблемою некомпетентного використання тестів і приводить до все більшої довільності в практичному застосуванні психодіагностичних методик.

Таке становище зумовлено, передусім, невизначеністю предмета психодіагностики, що розглядається з позицій різних підходів, які згруповані А. В. Фурманом: як різновид психологічного експериментування (С. Л. Рубінштейн), як певна сукупність методик (Л. Ф. Бурлачук), як методологія створення діагнозу (О. О. Бодальов). Втім найбільш продуктивним є підхід, обґрунтований Г. П. Щедровицьким та А. В. Фурманом, що розглядає у єдності концептуальні основи психодіагностики та конкретний зміст психодуховної реальності досліджуваного. Центральним моментом такої інтеграції мають бути цілі та цінності психодіагностичної діяльності, зокрема, розвиток особистості. Реалізація цих положень в конкретному науковому дослідженні потребує застосування системної методології й психосемантики, розробки психодіагностичних методик з чітко визначеною основою інтерпретації, або, за висловом Л. Ф. Бурлачука, зближенням „вимірної індивідуальності” та реальної людини.

Аналіз робіт провідних дослідників (О. Ю. Артем'єва, Ч. Осгуд, В. Ф. Петренко, В. І. Похилько, В. П. Серкін, С. М. Симоненко, О. Г. Шмельов та ін.) в галузі психосемантики підтвердив, що характеристики значень, відповідних певним поняттям, істотно розрізняються в науці та в буденному житті. Процедура психометричної перевірки дає лише інформацію про надійність вимірювання, а перевірка валідності за допомогою інших тестів показує, по суті, ступінь збігу теоретичних концепцій їх авторів. Але це не свідчить про неадекватність загальноприйнятої процедури розробки тестів, хоча вказує на можливість вдосконалення психодіагностичного інструментарію на основі спеціальної рефлексії системи значень.

Розгляд лінгвістичного підходу до проблеми значення (Ш. Баллі, В. В. Виноградов, Е. Сепір, Л. В. Щерба та ін.) показав його продуктивність у вивченні мови, але недостатність для вивчення психіки в таких конкретних дослідженнях, як розробка тестів. Основною причиною цього є відчуженість предмету лінгвістики (тексту) від суб'єкту (людини в конкретній життєвій ситуації).

Аналіз робіт в галузі лексичної семантики (Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак, А. Мартіне, І. О. Мельчук, Greimas, Pottier, Ullmann та ін.), предметом якої є система „Людина – Текст”, також дозволив встановити межі її використання як однієї з основ аналізу значення, але водночас – засвідчити недостатність для планування конкретного емпіричного дослідження стосовно завдань, що поставлені в нашій роботі.

Ближчим до потреб даного дослідження слід вважати психолінгвістичний підхід (Б. М. Величковський, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія), який акцентує

генетичний аспект значення, що наближає його до суб'єктного, тобто психологічного підходу. Конкретні методи лінгвістики та психолінгвістики дозволяють визначити значення як систему, що притаманна колективному суб'єктові, але в цьому випадку джерелом реконструкції системи значень все одно є мова, а не свідомість конкретних людей.

Найбільшою ж мірою забезпечують можливість адекватного, максимально безпосереднього щодо конкретних людей, опису суб'єктивних за своєю природою систем значень такі напрями, як психосемантика та психологія суб'єктивної семантики, що долають цю проблему через категорію діяльності. Зокрема, О. М. Леонт'єв підкреслює подвійну природу значення у трикомпонентній моделі свідомості (чуттєва тканина, предметні значення та індивідуальні смисли). З одного боку, значення виступає як одиниця суспільної свідомості, а з іншого – як особистісний смисл індивідуальної свідомості в діяльності.

Це дає можливість виділення певного системного рівня, на якому спостерігаються близькі закономірності структуризації суб'єктивного досвіду у різних людей. У зв'язку з цим, основні положення теорії системних описів в психології (В. О. Ганзен) розглянуті відносно систем значень. Встановлено, що значення набуває індивідуально-особистісний смисл і властиві цій категорії характеристики лише в системі зв'язків з іншими значеннями. Отже, необхідним є цілісне представлення системи природних значень, що має стати основою для розробки психодіагностичних методик. Акт рефлексії, що відбувається при відповіді випробовуваного на завдання тесту, здійснюється в рамках цілісного «образу Світу» (О. М. Леонт'єв), що додатково вказує на необхідність системного підходу при вирішенні поставлених нами завдань.

Провідним в даній роботі є функціонально-перетворююче розуміння значення (В. П. Серкін), в якому системи значень фіксують сліди діяльності, та водночас породжують її. Відповідно, зміст і взаємозв'язки значень, що належить вимірювальному конструкту психодіагностичної методики, а також певні психосемантичні параметри найповніше визначатимуть діяльність (поведінку) випробовуваних.

Сформульоване на основі теоретичного аналізу визначення категорії смислу як «напряму трансформації актуального психічного вмісту у формах значень» (за В. П. Зінченком) указує на необхідність врахування суб'єктивної категоризації ситуацій, представлених в завданнях тесту. Тому можна вважати, що саме семантичний аналіз вимірювального у тесті конструкту забезпечує максимально чітку експлікацію змісту завдань як ситуацій.

Співвідношення теоретичних положень з практичними завданнями дослідження дало змогу визначити, що при реконструкції семантичного простору в процесі розробки тесту слід більшою мірою спиратися на конотативні (ті, що визначаються загальним життєвим досвідом людини) характеристики, проте їх зв'язок з денотативними (предметними в конкретній ситуації) теж має бути визначеним.

У другому розділі «Основні підходи і методи вивчення систем значень» розглянуто можливості різних емпіричних методів вивчення значень щодо завдань дослідження, а також узагальнюються їх методологічні принципи.

Встановлено, що центральна проблема аналізу значень і їх систем полягає в тому, що немає принципової межі кількості семантичних ознак. Іншими словами, їх число залежить від витонченості семантичного аналізу, яка визначається конкретними завданнями, що стоять перед дослідником. Визначено, що перспективним шляхом рішення проблеми визначення меж функціонування значення є використання категорії смислу в межах діяльнісного підходу. Враховуючи це, будь-яке емпіричне вивчення значення є контекстуальним, оскільки можливість актуалізації тих або інших семантичних характеристик залежить від загальної вибірки значень, усередині (в межах) якої воно аналізується. Тому дослідження повинно давати опис значень в їх зв'язках.

Аналіз різноманітних методичних підходів до вивчення систем значень дозволив обрати найбільш адекватні щодо завдань даного дослідження. Недолік методу суб'єктивного шкалювання (О. П. Клименко, Rubenshtein, Goodenought) полягає в тому, що він не дає гарантії точного визначення суб'єктивного критерію, за яким досліджувані виконують оцінку, залишає надто велику варіативність щодо цього. Асоціативний експеримент (О. А. Брудний, Л. Б. Ительсон, О. О. Леонтьев, В. Ф. Петренко, Creelman, Deese, Dixon, Horton та ін.) вимагає додаткової роботи з врахування асоціацій, які зумовлені чинниками, що нерелевантні меті дослідження. Техніка репертуарних грат Дж. Келлі дає досить чітку структуру індивідуальної свідомості, але вимагає надто великого часу. Проте аналіз цього підходу та його теоретичної основи – теорії особистісних конструктів – дозволив визначати його можливе місце в розробці опитувальників як методу одержання критеріїв, які в подальшому можна уніфікувати. Методи, що передбачають трансформацію стимульного матеріалу, широко застосовуються в психолінгвістиці (О. О. Леонтьев, В. Стефрі, Г. Миллер та ін.) і дають досить достовірну інформацію завдяки своєму непрямому характеру. Але застосування цих методів вимагає занадто багато часу. Проте, як і техніка репертуарних грат, вони можуть бути застосовані на початковому етапі дослідження.

Метод реконструкції семантичного простору на основі даних семантичного диференціалу дає можливість забезпечити достатню цілісність, чіткість і диференційованість структури репрезентації систем значень, що є важливим підґрунтям його використання в процесі розробки психодіагностичних методик для створення завдань тестів. З можливих методів реконструкції та опису семантичного простору в даному дослідженні був обраний факторний аналіз з редукцією даних. Альтернативою був метод семантичних універсалій, але він, як визначає В. П. Серкін, дає опис скоріше характеристик стимулів, а не відображення їх в свідомості досліджуваних.

На рівні загальної методології використання даного методу передбачає, що порівняно з теоретичними побудовами, пріоритетною має бути емпірично отримана структура семантичного простору. На практиці це значить, що яким би дивним або незвичайним не здавався б зміст факторів, що не відповідають загальноприйнятим уявленням, його слід сприймати як даність, що підлягає поясненню. Це положення було використано при побудові та опису факторних моделей.

Третій розділ «Організація і проведення дослідження» присвячено докладній розробці плану дослідження у відповідності з поставленими завданнями та обраними раніше методологічними принципами, визначенню його основних етапів та створенню організаційних умов його проведення.

Для апробації нової технології розробки валідних та високонадійних психодіагностичних тестів на основі психосемантичного підходу як зразок, що представляє традиційну технологію, був обраний опитувальник «Прогноз-2». Він призначений для визначення нервово-психічної стійкості військовослужбовців. В цьому тесті вимірювальний конструкт визначається як здатність витримувати психічне напруження (стрес) без дезорганізації діяльності, що близько до поняття нейротизму (Г. Айзенк, Braithwaite).

Саме перевірка психометричних показників даної методики й складала зміст першого етапу емпіричного дослідження. Наступні етапи були присвячені створенню нової методики «Прогноз-3» на основі психосемантичного підходу, що передбачало теоретичний аналіз феномена нервово-психічної стійкості як вимірювального конструкту методики та реконструкцію семантичного поля понять, що його презентують, за допомогою факторизації оцінок цих понять, представлених в шкалах універсального семантичного диференціалу.

Процедура розробки нової методики «Прогноз-3» проводилась на вибірці, в яку увійшли призовники. Це викликано наступними причинами. По-перше, саме професійно-психологічний відбір до Збройних Сил України зараз є провідною галуззю застосування тесту «Прогноз-2». По-друге, специфічні умови збірного пункту, напружені ситуації, в яких перебувають призовники, є необхідною складовою, що враховується при розробці нового опитувальника «Прогноз-3». Такими умовами є: різка зміна соціального середовища та режиму, невизначеність щодо місця майбутньої служби та інші зовнішні обставини, що викликають сильну ситуативну тривогу. Для даного дослідження це необхідно, оскільки в об'єктивних умовах підвищеної напруженості нервово-психічна стійкість яскраво виявляється.

Для подолання можливої суб'єктивності при категоризації та інтерпретації параметрів семантичного простору, отриманих в результаті факторного аналізу даних емпіричного дослідження, була створена експертна група, в яку увійшли викладачі ВНЗ, психологи за фахом. Основним конкретним завданням експертної групи було відображення в назвах параметрів факторної моделі їх психологічного змісту. В роботі групи використовувалися елементи «мозкового штурму», зокрема, відсутність критики і заохочення до інтуїтивних рішень. Таким чином, використані в результаті аналізу назви факторів і опис семантичного простору не є суб'єктивним уявленням автора. До того ж це є реалізацією принципу зближення систем значень досліджуваних та розробників, про який йшлося вище, тобто сама факторна структура була визначена в емпіричному дослідженні призовників, а назви давалися психологами.

Така робота стала основою для оновлення змісту завдань тесту та переходу до його психометричної перевірки. На основі теоретичного аналізу поняття нервово-психічної стійкості для перевірки критеріальної валідності „Прогнозу-3” у якості паралельних тестів вибрані: опитувальна методика «Шкала емоційної

збудливості» (ШЕЗ), що вимірює нейротизм, і невербальний восьмиколірний тест М. Люшера. Показник тривоги тесту М. Люшера, використовувався як основний.

На завершальних етапах дослідження була проведена перевірка психометричних показників і валідності розробленої методики, а також стандартизація за «традиційною» технологією.

Підсумовуючи, зауважимо, що організація дослідження була близька до класичної і відповідала меті дослідження. Першим етапом було визначення проблеми, далі був проведений теоретичний аналіз. Особливістю теоретичного аналізу є постійне співвіднесення з емпіричним дослідженням, і його поступове планування ще в теоретичних розділах. Вибірка та конкретні методи збору даних та обробки підбиралися виходячи з його результатів.

У четвертому розділі «Розробка опитувальника нервово-психічної стійкості на основі реконструкції семантичного простору» відображена безпосередньо емпірична частина роботи.

На першому етапі для визначення психометричних показників початкового опитувальника «Прогноз-2» за його допомогою було протестовано більше двохсот призовників. При обробці визначалися такі показники, як надійність за однорідністю (коефіцієнт α Кронбаха), надійність при діленні навпіл, сума балів, середнє арифметичне і стандартне відхилення, асиметрія та ексцес розподілу. Для кожного окремого завдання підраховувалася його кореляція з підсумковим балом, значення коефіцієнт α Кронбаха при виключенні цього завдання.

Виявлено, що всі, окрім одного, завдання шкали «брехні» (відвертості, або соціальної бажаності) мають задовільну дискримінативність (здатність тесту виявляти індивідуальні відмінності). Як критерій дискримінативності була використана прийнята для дихотомічних завдань норма – не менше 16% (не більше 84%) відповідей на один з двох варіантів. Всі завдання також мають високу кореляцію з підсумковим балом саме своєї шкали, ніж з іншою шкалою. Показник однорідності α Кронбаха склав 0,794, показник асиметрії - 0,054, ексцесу – 0,790, тобто розподіл практично нормальний, тобто, шкала «брехні» має цілком задовільні психометричні показники.

У основній же шкалі нервово-психічної стійкості (НПС) тільки 22 завдання з 71 розділяють випробовуваних на класи, тобто мають задовільну дискримінативність. З цих 22 завдань 5 не пов'язані достовірно з підсумковим балом ні зі своєю шкалою, ні зі шкалою «брехні», тобто, вони вимірюють щось інше, ніж решта завдань. Показник асиметрії склав 1,282, ексцесу – 1,445, тобто більше одиниці, що вказує на ненормальність розподілу. Дійсно, як видно з цих даних щодо використовуваних в даний час норм, більше 80 % призовників мають високу нервово-психічну стійкість. Однорідність шкали НПС по α Кронбаха навіть вище, ніж у шкали «брехні» та дорівнює 0,809. Проте, враховуючи недискримінативність 70-ти відсотків завдань і розподіл підсумкового балу, слід зазначити, що така висока однорідність отримана за рахунок «вгадування потрібних відповідей». Це підтверджується дуже достовірною негативною кореляцією між шкалами НПС та соціальної бажаності. Коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона між підсумковими балами склав $r = - 0,424$, що при такому

розмірі вибірки має значущість $p < 0,0001$, тобто, чим вища соціальна бажаність відповідей, тим „вища” нервово-психічна стійкість.

Виявлена невідповідність характеристик цього опитувальника існуючим вимогам зробила необхідним змістовний аналіз його завдань. Цей аналіз підтвердив, зокрема, переважно декларативний характер відповідей на завдання основної шкали (НПС) та їх детермінованість переважно соціальною бажаністю.

Далі наново був виконаний теоретичний аналіз поняття нервово-психічної стійкості, що є вимірювальним конструктом розглянутої методики, з погляду системного підходу і психосемантики. В результаті встановлено, що нервово-психічна стійкість розглядається як індивідуально-психологічна властивість, основними взаємопов'язаними складовими якої є ступінь емоційної чутливості, що близько до поняття нейротизму у Г. Айзенка, і здатність до саморегуляції емоційного стану (V. Braithwaite, Г. Сельє). Обидва ці феномени розглядалися в контексті соціально-психологічної адаптації.

Аналіз з цих позицій дозволив операціоналізувати нервово-психічну стійкість як суб'єктивну оцінку більшості ситуацій або як таких, що фруструють, або як таких, що не викликають надто сильні емоції. Відповідно, були виділені ключові поняття-стимули для реконструкції семантичного поля понять-об'єктів «Інші люди», «Напружена ситуація» і «Небезпечна ситуація» як опорні точки для характеристики семантичного простору імпліцитних значень, що визначають нервово-психічну стійкість людини. Вони були вибрані на підставі, по-перше, теоретичного аналізу, а по-друге, конкретної ситуації, в якій проходило емпіричне дослідження (незнайоме для випробовуваних соціальне середовище, невизначеність місця майбутньої служби тощо).

Зіставлення цих понять-стимулів є відомим методологічним прийомом (Дж. Келлі), який дозволяє виявити схожість і відмінність, отже, отримати параметри семантичного поля. Первинне уточнення імпліцитних значень виконувалося за допомогою факторизації оцінок цих понять.

Використовувався факторний аналіз за методом головних компонент. Оскільки одним із завдань було визначення ступеня складності семантичного простору, кількість факторів в аналізі не обмежувалася. Автоматично вибиралася така факторна модель, яка б забезпечувала найбільший відсоток з'ясованої дисперсії, тому використовувався спосіб „повороту” Varimax normalized, який дає найбільшу можливу рівномірність розподілу критеріїв за факторами. Далі виділялися критерії, які з однаково високими навантаженнями входили в два й більше факторів. Вони виключалися і аналіз повторювався наново, оскільки змінювалася вся модель. У результаті залишилися ті критерії, які на підставі домінування навантажень за одним із факторів, можна було чітко до них віднести.

Достовірність факторної моделі, що була отримана, забезпечується гомогенністю розподілу показників за окремими шкалами семантичного диференціалу, більшість з яких були близькі до нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смирнова. Крім того, при застосуванні різних варіантів „повороту” структура факторів була в цілому тією ж, моделі відрізнялися лише відсотком дисперсії, яку пояснювали. Отже, можна зазначити, що вдалося виділити

досить універсальну факторну структуру семантичного простору вимірювального конструкту опитувальника.

Для об'єкту «Напружена ситуація» після перебору всіх варіантів обертання найбільш вдалою виявилася модель з восьми факторів, що пояснює 61,1% дисперсії. Це досить високий показник, зважаючи на те, що застосовувався стандартний, а не спеціалізований семантичний диференціал. Він означає, що отримана модель належною мірою адекватна для більшості випробовуваних, і вона показує досить диференційоване значення, в якому провідними є такі змістовні параметри, як комфортність психологічного стану, контрольованість і структурованість.

Остаточна факторна модель об'єкту «Небезпечна ситуація», побудована також за методом Varimax normalized, складалася з шести незалежних один від одного факторів і пояснювала 60,5% загальної дисперсії. До її складу увійшли менше шкал, ніж в модель «Напружена ситуація». Це дозволило припустити, що семантичне поле поняття «небезпеки» у випробовуваних структуроване (диференційовано) менше, ніж поле „напруженості”. Змістовно найбільш репрезентовані в ній такі параметри, як інтенсивність, ступінь позитивності та динамічність.

Було зроблено також статистичне порівняння між параметрами «Напруженої ситуації» і «Небезпечної ситуації» за тими шкалами, які увійшли до обох моделей. Виявлені високодостовірні відмінності (переважно $p < 0,0001$) за сімнадцятьма шкалами з двадцяти п'яти. Це свідчить, як мінімум, про невідповідність заповнення бланків, а також підтверджує різницю психологічного змісту моделей. Напружена ситуація постає, перш за все, як добріша, радісніша, життєрадісніша, світліша, чистіша, краща та приємніша, ніж ситуація небезпечна. Це дозволило взяти дані шкали за конкретну основу для завдань тесту.

Була побудована також факторна модель для поняття «Інші люди», яка виявилася семантично досить диференційованою: до моделі увійшли сім факторів, які разом пояснюють 62,2 % загальної дисперсії, всього 22 шкали, причому відсіялися такі характеристики, як «швидкий – повільний», «слабкий – сильний», «розслаблений – напружений». Уявлення про «Інших людей» структурується у випробовуваних в першу чергу чинниками «Активна життєрадісність» і «М'яка доброта», які виділяються не тільки великим відсотком пояснюваної дисперсії, але і великою кількістю шкал, що увійшли до них.

Ще одну модель було побудовано за даними особистісного диференціала, яка відбиває уявлення випробовуваних про самих себе. Вона складається з шести незалежних факторів, що пояснює 60,4% загальної дисперсії. В уявленні випробовуваних про себе явно домінують над всіма іншими фактори «Добра сила», протилежний полюс якого можна назвати «Безвідповідальна слабкість» і «Лідерство – Знедоленість», що цілком адекватно для вісімнадцятирічних юнаків, які призиваються до армії.

Факторні моделі за окремими поняттями дозволили певною мірою описати загальні для різних випробовуваних особливості їх суб'єктивного відображення та верифікувати зміст окремих факторів. Переважно підтвердилися реконструйований зміст факторів і адекватність їх назв, в деякі з них довелося внести корективи. З

приводу особливостей суб'єктивного уявлення про досліджувані об'єкти з'ясувалося, що найбільшою мірою воно структуроване щодо «напруженої ситуації», менше всього – щодо «небезпечної ситуації».

Після уточнення типових способів суб'єктивного відображення окремих об'єктів і специфіки змісту окремих шкал, була побудована загальна для них факторна модель з шістнадцяти шкал семантичного диференціала, що створюють п'ять факторів. В отриманому просторі можна було визначити положення опорних понять один до одного. Як приклад, на рис. 1 приводиться графічне зображення семантичного простору за двома з факторів. Під назвами факторів підписані назви шкал семантичного диференціала, які їх складають.

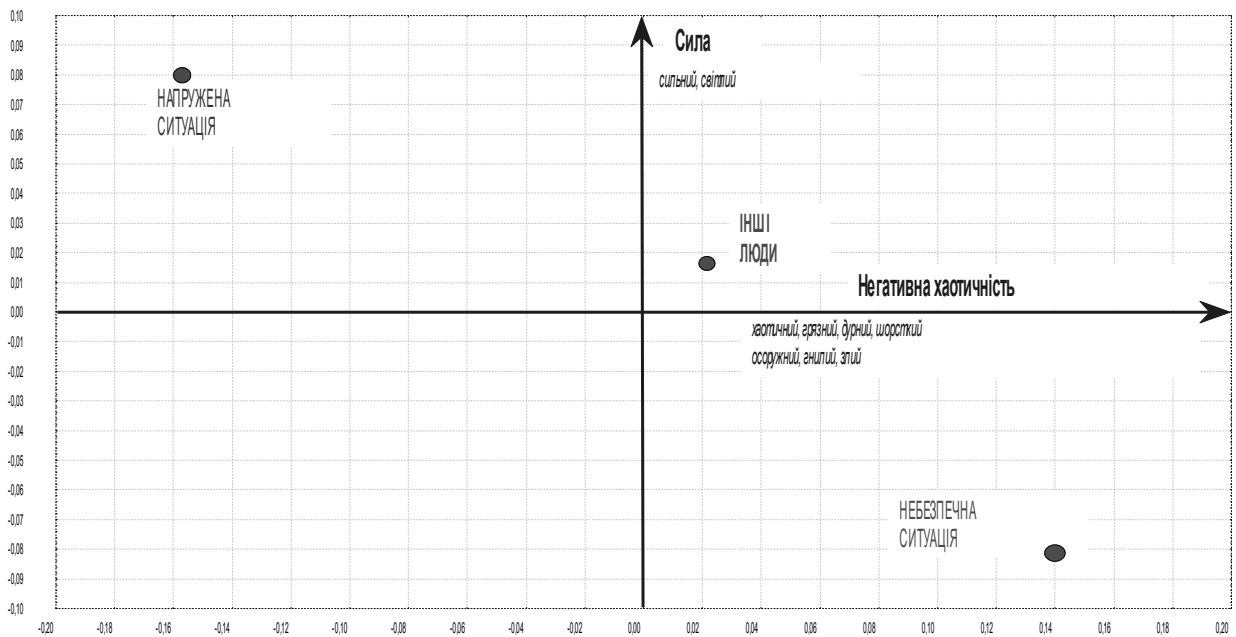

Рис. 1. Положення понять-об'єктів у факторному просторі

Осі координат означають фактори, а оцінювані об'єкти показано у вигляді крапок в системі цих координат. З рисунку виходить, що об'єкт «Інші люди» практично не має чітко вираженого значення в цій частині семантичного простору, розташовуючись близько до початку координат. В той же час вельми чітко поляризуються за обома факторами поняття-об'єкти «Небезпечна ситуація» і «Напружена ситуація». При цьому небезпечна ситуація виступає як «хаотична», «осоружна» і «слабка». Очевидно, таким чином виявилось уявлення про сприйняття себе в небезпечній ситуації, яке можна, дещо метафорично, визначити як «огида до хаотичності та власної слабкості». І навпаки, напружена ситуація, мабуть, більш прийнятна якраз тому, що в ній зберігається відчуття власної сили.

Узагальнюючи окремі попарні представлення факторів, можна відзначити, що найбільш чітке значення, яке за описаних умов виражається в максимальній віддаленості від початку координат і від осей, має «Небезпечна ситуація». Її можна описати, як максимально «слабку» (тут мова йде про стан суб'єкта) і при цьому «інтенсивну», «негативно хаотичну» і «помірно «вологу». Таким чином, «напружена ситуація» і «небезпечна ситуація» протилежні за всіма факторами, і близькі за «вологістю».

Така чітка протилежність дала підстави запропонувати як критерій нервово-психічної стійкості суб'єктивну категоризацію сприйманої ситуації або як «небезпечної» (індикатор низької нервово-психічної стійкості), або як «напруженої» (ознака високої нервово-психічної стійкості). На цьому принципі засновано один з блоків тесту, який умовно позначений як «блок категоризації».

Ґрунтуючись на результатах реконструкції семантичного простору, ще один блок також був позначений як «семантичний». Принцип формулювання завдань цього блоку полягав у тому, що в них прямо або опосередковано включаються назви шкал, що входять до найбільш потужних факторів семантичного простору і мають найбільшу диференціувальну силу. Завдяки реконструкції можна досить чітко представити значення відповідей щодо полюсів певних чинників і, відповідно, віднесення суб'єкта до них.

Були збережені у дещо зміненому вигляді 10 завдань з Прогнозу-2 – ті, які мали задовільні психометричні показники, і які за своїм змістом найбільшою мірою узгоджувалися з аналізом поняття нервово-психічної стійкості. Зважаючи на те, що вони з високим ступенем вірогідності вимірюють нервово-психічну стійкість, їх використання здійснювалося як додатковий спосіб перевірки валідності решти завдань.

Для більшої диференціації було вирішено ввести трихотомічну форму завдань-тверджень, вказавши в інструкції, що користуватися проміжними відповідями треба мінімально.

Своєрідними індикаторами в завданнях цього блоку були пари полюсів шкал, за якими виявилися найбільші відмінності між «небезпечною» і «напруженою» ситуаціями. Так, наприклад, в шкалі «Легкий – Важкий», напруженій ситуації відповідає лівий, полюс, «легкий». Йому відповідає твердження «Зазвичай складати іспити мені легко». Ключова відповідь – «так», оскільки вона вказує на характеристику, більш властиву напруженій ситуації, ніж небезпечній. А така категоризація, як було визначено, відповідає більшій нервово-психічній стійкості.

Формулювання завдань шкали соціальної бажаності були залишені без істотних змін, тільки трохи «пом'якшені» заради більшої дискримінативності.

Всього до первинної форми Прогнозу-3 увійшло 69 завдань, 9 за шкалою соціальної бажаності, і 60 за шкалою нервово-психічної стійкості (НПС). Вона підлягала психометричній перевірці, яка була проведена на 138-ми призовниках і показала, що у всіх завдань шкали соціальної бажаності кореляція з підсумковим балом набагато більша, ніж за шкалою НПС та її блоками. Загальна надійність за однорідністю (коефіцієнт α Кронбаха) шкали «брехні» склав 0,815, що більш ніж прийнятно. Загальна однорідність шкали нервово-психічної стійкості в первинній формі за α Кронбаха склала 0,568, що нижче прийнятої норми (0,7). Після виключення „хибних” завдань, індекс однорідності склав 0,742. Проте, цей показник не може служити ознакою достатньої надійності, оскільки він не враховує взаємний вплив завдань в структурі опитувальника, що змінилася після відсіву. Тому виправлена форма перевірялася ще раз.

Виправлена форма опитувальника, що складається з 40 завдань, була проведена на 115 призовниках, які до того не тестувалися. Всі завдання даної форми опитувальника показали достатню дискримінативність: за ключовими та

неключовими відповідями жодне завдання не має менше 30 % одного з варіантів. Характерно, що проміжна відповідь вибиралася за більшістю завдань від 1 до 3 відсотками випробовуваних, за декількома – до 7 %, а завдань, в яких проміжна відповідь вибиралася б більш, ніж сімома відсотками випробовуваних, немає. Це можна вважати доказом зрозумілості завдань для випробовуваних, оскільки означає, що вони рідко не могли вибрати між ключовою та неключовою відповіддю. Таким чином, маємо підтвердження очевидної валідності тесту.

Всі завдання тесту мають кореляцію з підсумковим балом своєї шкали достовірну на рівні $p < 0,01$, майже половина – на рівні $p < 0,005$. Загальна однорідність шкали соціальної бажаності за α Кронбаха склала 0,812, шкали нервово-психічної стійкості – 0,793.

У табл. 1 подано результати перевірки валідності методики «Прогноз-3»: отримані коефіцієнти кореляцій показників шкал та блоків цієї методики між собою та їх кореляцій з показниками перевірочних методик – Шкалою емоційної збудливості та показником тривоги в колірному тесті М. Люшера.

Таблиця 1

Результати перевірки валідності виправленої форми опитувальника «Прогноз-3»

Перевірочні показники	Шкали і блоки методики Прогноз-3				
	Шкала соціальної бажаності	«Старі» завдання	«Категоріальний» блок	«Семантичний» блок	Нервово-психічна стійкість
Шкала соціальної бажаності	1,0000 p= ---	- 0,3008* p= 0,002*	- 0,2211* p= 0,028*	- 0,1517 p= 0,176	- 0,3382* p= 0,001*
«Старі» завдання	- 0,3008* p= 0,002*	1,0000 p= ---	0,2721* p= 0,006*	0,2663* p= 0,008*	0,6211* p= 0,000*
«Категоріальний» блок	- 0,2211* p= 0,028*	0,2721* p= 0,006*	1,0000 p= ---	0,4862* p= 0,000*	0,7270* p= 0,000*
«Семантичний» блок	- 0,1517 p= 0,176	0,2663* p= 0,000*	0,4862* p= 0,000*	1,0000 p= ---	0,8695* p= 0,000*
Нервово-психічна стійкість	- 0,3382* p= 0,001*	0,6211* p= 0,000*	0,7270* p= 0,000*	0,8695* p= 0,000*	1,0000 p= ---
Шкала емоційної збудливості	0,124 p= 0,156	0,7110* p= 0,000*	0,7123* p= 0,000*	0,7958* p= 0,000*	0,7844* p= 0,000*
Показник тривоги за Люшером	0,0218 p= 0,698	0,2663* p= 0,008*	0,3282* p= 0,004*	0,3134* p= 0,005*	0,4862* p= 0,000*

Примітки: 1. (*) помічені достовірні кореляційні зв'язки; 2. під коефіцієнтом кореляції поданий рівень його значущості.

З таблиці видно, що всі окремі блоки достовірно корелюють один з одним, тобто всі вони вимірюють одне й теж. Це було підтверджено і показниками

загальної однорідності. Характерно, що семантичний блок не має, на відміну від решти шкал, достовірного зв'язку зі шкалою соціальної бажаності. Це може означати, що його завдання вимірюють такий аспект нервово-психічної стійкості, який не пов'язаний з соціальною бажаністю. Швидше за все, це було завдяки неочевидності значень відповідей для випробовуваних, що також вважається перевагою тесту.

Важливо, що з окремих блоків найбільшу кореляцію з підсумковим балом нервово-психічної стійкості має саме „семантичний”, хоча з іншими блоками зв'язок теж високо достовірний. Це свідчить про те, що саме завдання цього блоку найбільше визначають зміст вимірювального конструкту, враховуючи їх більшу кількість.

Кореляційні зв'язки зі Шкалою емоційної збудливості (нейротизмом) і показником тривоги за тестом М. Люшера та з окремими блоками, які можна було б вважати субшкалами, так само підтверджують валідність всієї шкали нервово-психічної стійкості. Додатково було з'ясовано, що нервово-психічна стійкість більш пов'язана з нейротизмом (за ШЕЗ), ніж з рівнем напруження (за тестом Люшера) в момент тестування. Це дало змогу вдосконалити нормативну інтерпретацію розробленого опитувальника.

Норми для оцінювання були одержані на 115 призовниках. За середній рівень було взяте значення моди, яка при нормальному розподілі, як було у нашому випадку, співпадає з середнім арифметичним, плюс-мінус половина стандартного відхилення. В цей діапазон попадають 62 відсотки вибірки стандартизації. Відповідно, результати більші або менші щодо цього діапазону досить чітко визначають високу або низьку нервово-психічну стійкість. Вважаємо, що для професійно-психологічного відбору достатньо трьох градацій. Як популяцію, категорію випробовуваних, для яких можна застосовувати цей тест, слід визначити чоловіків 18-25 років. Тут ми спиралися на виділення цієї категорії у віковій психології, хоча безпосередньо використовували 18-річних досліджуваних.

Таким чином, був отриманий опитувальник з високим ступенем надійності і валідності, показники якого набагато перевищують характеристики початкової методики, розробленої за традиційною технологією. Тобто досягнута мета даного дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми створення надійних та валідних психодіагностичних методик на основі психосемантичного аналізу значення вимірювального конструкту, що передбачало обґрунтування принципів психосемантичного підходу до розробки опитувальників, створення та апробацію нової технології розробки тестів за допомогою методу реконструкції семантичного простору, встановлення психометричних показників і валідності розробленого тесту.

1. Теоретичний аналіз показав, що сучасний стан психодіагностики характеризується деяким випередженням теоретичних розробок емпіричними. Один з головних аспектів даної проблеми – невідповідність відображення вимірювальних конструктів тесту в свідомості розробників і майбутніх

випробовуваних. Методологічний аналіз типової технології розробки психодіагностичних опитувальників показав, що уявлення про «виміряну індивідуальність» в них визначається, переважно, суб'єктивною системою значень розробників. Вона носить науково-теоретичний характер і недостатньо збігається з системою значень потенційних випробовуваних, оскільки одні й ті ж поняття включаються в різні контексти. Процедура ж перевірки психометричних показників і валідності в руслі традиційного підходу не дозволяє виявити ступеню їх збігу. Саме це ставить питання про можливість вдосконалення цього етапу на основі адекватного визначення вимірювального конструкту тесту через аналіз його значень.

2. Розгляд провідних теоретичних концепцій значення в сучасній психології, лінгвістиці й психосемантиці, дозволив встановити їх переваги і недоліки, а також оптимальні галузі їх застосування в дослідженнях. Встановлено, що окремі значення як елементи системи не є чимось більш генетично раннім або первинним по відношенню до системи значень. Вони виникають і розвиваються разом з виникненням системи і функціонують тільки усередині неї. Тому будь-яке значення в принципі нескінченно і визначення меж його функціонування є у край важливим. Зазначено, що адекватним для вирішення цієї проблеми є застосування категорії смислу з позицій діяльнісного підходу.

3. Аналіз різноманітних емпіричних процедур, за допомогою яких здійснюється аналіз значення, визначив як найбільш адекватний до мети нашої роботи метод побудови факторної моделі семантичного простору у рамках психосемантичного підходу.

4. Теоретичний аналіз поняття нервово-психічної стійкості дозволив уточнити його зміст та визначити як специфічне поєднання нейротизму і здібності до саморегуляції. Це, у свою чергу, дало можливість підібрати найбільш адекватні для перевірки валідності психодіагностичні тести – Шкалу емоційної збудливості та кольоровий тест М. Люшера, а також виділити об'єкти-поняття для реконструкції його семантичного простору.

5. Створення факторних моделей для окремих понять, що презентують семантичне поле конструкту «нервово-психічна стійкість», дозволило уточнити типові суб'єктивні способи відображення об'єктів «Напружена ситуація», «Небезпечна ситуація» та «Інші люди», і глибинні зв'язки в їх психологічному змісті. Тому даний етап слід визнати необхідним в запропонованій технології розробки опитувальників.

6. Виявлено, що саме «психосемантичні» завдання мають більшу неочевидність значення відповідей. Крім того, кореляційні зв'язки шкал опитувальника з показником тривоги за невербальним тестом колірною вибору, доводять, що «психосемантичні» питання мають швидше наочний, ніж оцінний зміст. Це вказує не просто на вищу відповідність «психосемантичного» опитувальника психометричним нормам, а і на якісно новий рівень вимірювання психічної реальності.

7. Застосування універсального семантичного диференціала з надмірним набором шкал може приводити до розбіжності моделей факторів з реальним психологічним змістом вимірюваної властивості. Емпірично отримана структура

фактору семантичного простору не повністю збігається з теоретичними уявленнями про нервово-психічну стійкість і має тенденцію до розширення свого психологічного змісту.

8. Результати перевірки психометричних показників і валідності опитувальника, що був розроблений на основі реконструкції семантичного простору вимірювального конструкту підтвердили припущення про те, що він матиме кращі психометричні показники (дискриминативність, однорідність і критеріальну валідність), ніж «традиційний» опитувальник, що вимірює той же конструкт, але створений без спеціального аналізу значень. Тобто основна гіпотеза дослідження підтверджена.

Проведене дослідження дає також можливість намітити перспективні напрями в подальшому розвитку «психосемантичного» підходу до розробки опитувальників. Зокрема, це створення додаткових методів для більш цілеспрямованого опису семантичного простору вимірювального конструкту. У основі таких методів можуть лежати спеціальні семантичні диференціали, отримані за допомогою «збору лексики», асоціативного експерименту, техніки репертуарних ґрат та інших процедур дослідження значень. Необхідна також розробка спеціальних принципів теоретичного і методологічного аналізу, перш за все, спрямованих на уникнення надмірного розширення психологічного змісту вимірювального конструкту. Подальша розробка застосування принципів системно-психологічного аналізу в галузі психосемантики, тобто спеціальні дослідження на загально-методологічному рівні може забезпечити надійну основу для більш конкретних питань розробки нового покоління психодіагностичних методик.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пуляевская М. Е. Реконструкция семантического поля в условиях нервно-психической устойчивости / М. Е. Пуляевская // Наука і освіта. – 2008. - № 4-5. – С. 40-43.
2. Пуляевская М. Е. Применение факторного анализа для реконструкции семантического поля при создании теста нервно-психической устойчивости / М. Е. Пуляевская // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки. - 2008. - №1(18). – С. 144-150.
3. Пуляевская М. Е. Опыт разработки опросника на основе реконструкции измерительного конструкта / М. Е. Пуляевская // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. – 2008. – Т. XV., Ч. 2. – С. 173-179.
4. Пуляевская М. Е. Реконструкция семантического пространства как направление разработки тестов / М. Е. Пуляевская // Наука і освіта. – 2010. - № 4-5. – С. 31-35.
5. Пуляевська М. Є. Можливості застосування психодіагностичних методик для перевірки конструктної валідності опитувальника ПРОГНОЗ-3 / М. Є. Пуляевська // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. – 2009. – Т. X., Ч. 10. – С. 417-425.

6. Пуляевская М. Современное соотношение практических и теоретических аспектов психодиагностики в определении психолого-педагогического сопровождения ребенка / М. Е. Пуляевская // Вісник Інституту розвитку дитини. - 2010. - Вип. 10. - С. 164-168.

АНОТАЦІЇ

Пуляєвська М.Є. «Психосемантика як чинник розробки психодіагностичних методик». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського». - Одеса, 2012.

Робота присвячена проблемі розробки психодіагностичних методик-опитувальників на основі психосемантичного аналізу їх вимірювальних конструктів. В роботі запропонований новий підхід до створення тестів, який передбачає не тільки проведення теоретичного аналізу вимірювального конструкту, а й здійснення реконструкції його семантичного простору. Теоретично обґрунтовано, що такий етап у розробці методики необхідний для подолання розбіжності між семантичними структурами розробників тестів та майбутніх випробовуваних. Емпірична перевірка висловлених положень реалізована за допомогою методу побудови факторного психосемантичного простору.

В результаті був розроблений опитувальник для діагностики нервово-психічної стійкості „Прогноз-3” на основі оцінки суб’єктивної категоризації запропонованої у завданнях ситуації або як «небезпечна» (низька нервово-психічна стійкість), або як «напружена» (висока нервово-психічна стійкість). Апробація тесту показала його кращі психометричні показники, ніж у аналогічного опитувальника, що розроблений за „традиційним” підходом. Доведено високу надійність та валідність розробленої методики, яка може бути використана у професійно-психологічному відборі військовослужбовців.

Ключові слова: вимірювальний конструкт, семантичний простір, система значень, факторна модель, надійність, валідність, дискримінативність, нервово-психічна стійкість.

Пуляевская М.Е. «Психосемантика как фактор разработки психодиагностических методик». – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук за специальностью 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Пивденноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского». - Одесса, 2012.

Работа посвящена проблеме разработки психодиагностических методик-опросников на основе психосемантического анализа значений их измерительного конструкта, представленных в сознании испытуемых. В ходе теоретического анализа установлено, что в современной практике разработки психодиагностических методик не учитывается факт несоответствия между семантическими структурами разработчиков тестов и будущих испытуемых.

Иными словами, в «традиционной» процедуре изначально заложено отображение измерительного конструкта в сознании авторов как научного понятия, именно на его основе происходит дальнейшая разработка. У испытуемых же соответствующие системы естественных значений могут быть иными. В качестве альтернативы предлагается разработка тестов не только на основе теоретического анализа измерительного конструкта, а и с учетом реконструкции его семантического пространства.

В работе анализируются различные подходы к реконструкции систем значений, обосновывается применение метода построения факторного психосемантического пространства. Этот метод был реализован в разработке опросника нервно-психической устойчивости «Прогноз-3». На основе теоретического анализа измерительного конструкта – нервно-психической устойчивости – были выделены объекты-понятия, представляющие его семантическое пространство («Напряженная ситуация», «Опасная ситуация», «Другие люди»). Испытуемым, в качестве которых выступали юноши-призывники, было предложено оценить их с помощью универсального семантического дифференциала. По результатам была построена факторная модель семантического пространства каждого из выделенных объектов, которая, после её содержательного описания, легла в основу части заданий нового теста. Другую часть составили задания, созданные на основе теоретического анализа и наиболее дискриминативные из заданий исходного опросника «Прогноз-2».

Психометрическая проверка показала, что именно «семантические» задания обладали наилучшей дискриминативностью, наименьшей подверженностью социальной желательности, и по сравнению с остальными типами заданий, более тесно связаны с итоговым баллом.

Корреляционные связи шкал нового опросника с нейротизмом по Шкале эмоциональной возбудимости и показателем тревоги цветового теста Люшера подтвердила как конвергентную и критериальную валидность нового опросника «Прогноз-3», так и соответствие сформулированных в работе теоретических предположений эмпирическим данным. В целом, опросник «Прогноз-3», созданный с помощью психосемантического подхода, имеет гораздо более высокие психометрические характеристики, чем разработанный по «традиционной» технологии «Прогноз-2». Результаты апробации разработанной психодиагностической методики свидетельствуют о ее высокой надежности и валидности, что позволяет ее использовать в практике профессионального отбора военнослужащих.

Ключевые слова: измерительный конструкт, семантическое пространство, система значений, факторная модель, надежность, валидность, дискриминативность, нервно-психическая устойчивость.

Pulyayevska M.Y. Psychosemantics as a factor psychodiagnostic methodology treatment. - Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a candidate of psychological science specialty 19.00.01 - general psychology, history of psychology. – The State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University of K.D. Ushinsky”. - Odessa, 2012.

The dissertation under consideration is devoted to the treatment of psychodiagnostic methodology on the basis of psycho-semantic analysis of their measurement constructs. New approaches to test-making is offered in the thesis, which presupposes not only realization of theoretical analysis of measurement construct, but also carrying out of reconstruction of its semantic space. It is theoretically substantiated that such stage in methodology treatment is necessary to overcome discrepancies among semantic structures of test-makers and that of the tested. Empirical verification of the stated regulations is realized by means of the method of factor psycho-semantic space building.

As a result, the questionnaire “Prognosis-3” for diagnostics of neural-psychical resistance was developed on the basis of assessment of subjective categorization offered in situational tasks. The assessment can be either “dangerous”, i.e. low neural-psychical resistance, or “strained”, i.e. high neural-psychical resistance. The test approbation justified its better psychometric indices as compared to the previous analogical questionnaire which was developed according to the “traditional” approach. High reliability and validity of the developed methodology is proved, and it can be used in professional psychological selection of national servicemen.

Key words: measurement construct, semantic space, system of meanings, factor model, reliability, validity, discriminativity, neural-psychical resistance.